

Σχόλιον

Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Bysantinsk Forskning rf.

2/2016

Σχόλιον α', ζφε

16. Vuosikerta/Årgång

Jäsenlehti perustettu v. 2001/Medlemsblad sedan år 2001

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry. /Sällskapet för bysantinsk forskning rf.

SISÄLLYS

Björn Forsen: Siltoja rakentaen	1
Jaakko Olkinuora: Kongressiterveisiä Serbiasta	3
Irma Stenström: Bysanttilainen Sisilia – Bysantin tutkimuksen seuran matkakohteena	8
Ira Westergård: Ikonit esillä Sinebrychoffin taidemuseossa	14
Kirja-arvostelu: Tuomo Lankila: Rooman viimeiset päivät	17
Bysantin tutkimuksen seura ry:n ohjelma syksyllä 2016	20

Toimitus/Redaktion:

Mika Hakkarainen: mika.hakkarainen(at)helsinki.fi

Juho Wilskman: juho.wilskman(at)helsinki.fi

Taitto/Ombrytning

Vesa Vahtikari

Siltoja rakentaen

Suomessa on viimeisen kahdenkymmenenviiden vuoden aikana toiminut kaksi Bysantin tutkimuksen seuraa. Näistä vanhin on Bysantin tutkimuksen seura ry (BTS), joka perustettiin vuonna 1982. BTS on sekä *Suomen tieteellisten seurain valtuuskunnan*, että kansallisten Bysantin tutkimuksen seurojen muodostaman *Association internationale de études byzantines* jäsenjärjestö. BTS:n lisäksi maassamme on myös vuodesta 1991 toiminut Aune Jääskisen johtama Suomen Bysanttikomitea ry.

Aune Jääskisen kuoleman jälkeen Bysanttikomitea kääntyi BTS:n puoleen ehdottaen seurojen fuusioitumista. Seurojen vuosikokouksissa keväällä 2016 hyväksyttiin hallitusten valmisteleva suunnitelma, jonka mukaan Bysanttikomitea lakkauttaisi toimintansa kesän alussa ja sen jäsenet liittyisivät BTS:ään. Uusi hallitus, jossa istuu kaksi entisen komitean hallituksen jäsentä, päätti monipuolistaa seuran ohjelmaa siten, että se heijastaisi sekä vanhan BTS:n että Bysanttikomitean perinteitä ja kiinnostuksen kohteita. Tulevan parin vuoden siirtymäaikana järjestämme kaksi yleisötapahtumaa sekä syksyllä että keväällä, joista toinen olisi vanhan BTS:n ja toinen Bysanttikomitean perinteiden mukaista.

BTS:n uusi hallitus on jo kokoontunut pari kertaa. Työmme heijastuu tulevan syksyn ohjelmaan ja oheiseen lehden sisältöön. Toivoisimmekin, että mahdollisimman moni osallistuisi syksyn tapahtumiin sekä muutenkin tulevien yleisötapahtumien suunnitteluun ja järjestelyyn. Tarvitsemme apua ja ideoita pystyäksemme toteuttamaan seurojen fuusioitumisen onnistuneesti ja näin kehittää BTS:ää entistä monipuolisemmaksi.

Bysantin tutkimus on luonteeltaan erittäin kansainvälistä. Siitä syystä pidämme erittäin tärkeänä, että BTS on *Association internationale de études byzantines* (AIEB) jäsenjärjestö. AIEB:in viimeinen yleiskokous järjestettiin elokuussa Belgradin 23. kansainvälisen Bysantin tutkimuksen kongressin yhteydessä. BTS:ää edusti kokouksessa allekirjoittanut. Kokous venyi yli kuusituntiseksi, osittain johtuen AIEB:in sisällä jo pitkään jatkuneesta kiistasta vanhoillisten sekä järjestön uusimisen puolella olevien jäsenten välillä. AIEB:n kolmen hengen hallitus (Bureau), jonka puheenjohtajana on toiminut Johannes Koder Itävallasta, on pitkään edustanut vanhoillisten näkemyksiä. Näin kävi nytkin kun Bureau torjui tylysti kaikki uudistamiskomitean esittämät ehdotukset.

Yleiskokous pystyi riitelyistä ja kovasta politikoimisesta huolimatta tekemään kaksi tärkeätä päätöstä. Ensiksi AIEB:in uudeksi puheenjohtajaksi valittiin britti John Haldon, joka toimii

nykyään Princetonin yliopistossa professorina. John Haldon on meille suomalaisille erittäin tuttu henkilö, hän on esitelmöinyt sekä Helsingin yliopistossa että Suomen Ateenan-instituutissa, jonka lisäksi BTS vuonna 2010 käännöity hänen kirjoittamansa Bysantin historian yleisteoksen suomeksi. Haldon on erittäin kielitaitoinen (osaa mm myös venäjää) ja ennen kaikkea hyvin myötämielinen uudistuksille. Kiitospuheessaan Haldon lupasi myös mahdollisimman nopeasti toteuttaa uudistamiskomitean ehdotukset, jotka väistynyt hallitus ainoastaan pari tuntia aikaisemmin oli tyrmännyt.

AIEB:in yleiskokous päätti myös missä seuraava eli 24. kansainvälinen Bysantin tutkimuksen kongressi järjestettäisiin. Kilpailu käytiin Istanbulin, Münchenin ja Nikosian välillä. Asia oli jo alusta lähtien äärimmäisen arkaluonteinen ottaen huomioon, että Istanbul viimeksi Sofiassa vuonna 2011 hävisi yhdellä äänellä Belgradille. Sofiassa valittu uusi edistysmielinen puheenjohtaja Judith Herrin kyseenalaisti silloin hyvin perustein äänestyksen laillisuuden ja erosi myöhemmin, koska päätöstä ei haluttu perua. Herrinin ja monien muidenkin mielestä olisi ollut tärkeää edistää Bysantin tutkimusta myös muslimimaissa ja ennen kaikkea Istanbulissa.

Sofian äänestysotku huomioon ottaen Istanbul oli selvä ennakkosuosikki vuoden 2021 konferenssin pitopaikaksi. Turkissa heinäkuun puolivälissä tapahtunut epäonnistunut armeijan vallankaappaus sekä sitä seuranneet Erdoganin puhdistusoperaatiot olivat kuitenkin saaneet monet edustajat loppumetreillä vastustamaan Istanbulin valintaa. Tästä huolimatta Istanbul kuitenkin voitti, osittain koska vastustajat eivät onnistuneet kerääntymään yhden kilpailevan kandidaatin taakse vaan jakaantuivat Münchenin ja Nikosian välillä, osittain myös koska Itävallan edustaja yllättäen propagoi Münchenin valintaa vastaan. Miksi näin, ilmeni vasta myöhemmin kun Itävallan edustaja Claudia Rapp yleiskokouksen päätteeksi esitti Wienin ensimmäiseksi ehdokkaaksi vuonna 2026 järjestettävän kansainvälisen Bysantin tutkimuksen kongressin pitopaikaksi!

Maailman bysantinistit ovat siis viiden vuoden päästä palaamassa Konstantinopoliin. Toivottavasti poliittinen tilanne Turkissa ei huonone entisestään. Turkilla ja Istanbulilla on tietenkin erittäin paljon tarjottavana meille kaikille. Bysantin tutkimukselle olisi erittäin tärkeää rakentaa siltoja myös islamilaiseen maailmaan, jossa tietenkin suuri osa Bysantin kulttuurin jäänteistä sijaitsevat.

Björn Forsén

BTS:n puheenjohtaja

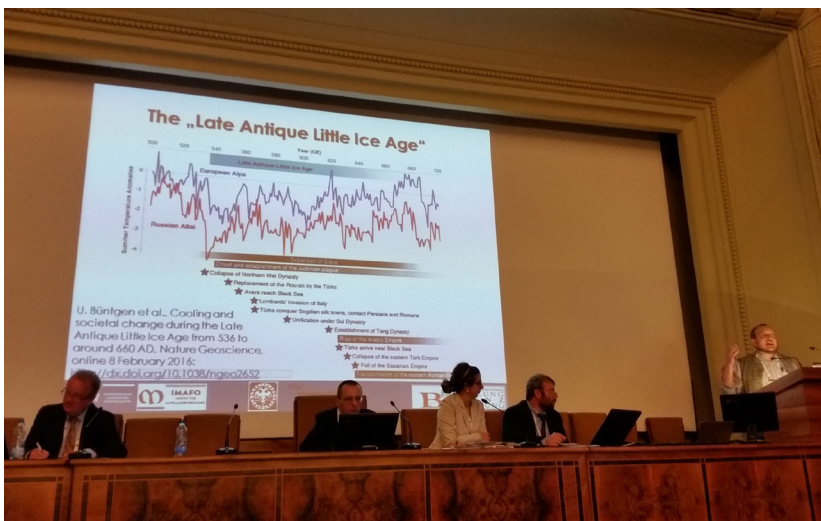
Kongressiterveisiä Serbiasta

Jaakko Olkinuora

23. kansainvälinen Bysantin tutkimuksen kongressi järjestettiin 21.–27.8.2016, tällä kertaa Belgradissa, Belgradin yliopiston filologisen tiedekunnan sekä Serbian tiede- ja taideakatemian tiloissa. Kongressi kokosi yhteen yli 1 200 osallistujaa ympäri maailmaa, ja esitelmien lisäksi tarjolla oli myös ekskursioita Serbian historiallisiin nähtävyyksiin. Suomesta esitelmät pitivät ainakin Mari Isoaho, Björn Forsén ja Juho Wilskman sekä allekirjoittanut (Jaakko Olkinuora), ja heidän lisäksi mukana oli monia osallistujia kuuntelemassa. Kongressin pääteemana oli ”Byzantium – A World of Changes” (”Byzance – un monde des changements”) sekä mottona 1200–1300-lukujen vaihteessa eläneen konstantinopolilaisen kreikkalaismunkki Maksimos Planoudesin lausahdus *πάντα μὲν γὰρ μεταβάλλεται, ἀπόλλυται δὲ οὐδὲν*.

Kuten tavallisesti, kongressi kattoi lähes kaikki mahdolliset Bysantin tutkimuksen osa-alueet historiasta ja arkeologiasta aina teologiaan, taidehistoriaan ja filologiaan. Esitelmää pidettiin englannin lisäksi perinteikkäällä ranskan kielellä, mutta myös kreikaksi, italiaksi, saksaksi, venäjäksi ja serbiaksi. Istuntojen lisäksi Belgradissa oli tarjolla lukuisia oheisohjelmavaihtoehtoja näyttelyistä konsertteihin, dokumenttielokuvanäytöksiin ja kirjanäyttelyyn. Erityisen vaikuttava oli Serbian tiede- ja taideakatemian tiloissa järjestetty 1100–1600-lukujen serbialaisten käsikirjoitusten näyttely.

Yksi Bysantin tutkimuksen vitsauksista on nationalismin sekoittuminen tieteeseen. Bysantin valtakunta oli laaja, monikansallinen ja monikielinen sekä toisaalta historialtaan varsin kunnias. Erityisesti Balkanin ja Turkin alueella Itä-Rooma halutaan nähdä usein oman valtakunnan ajaman kansallisideologian silmien läpi: me suomalaiset olemme varsin syrjässä tästä debatis-ta. Tällä kertaa kansallisideologioiden vaikutus näkyi erityisesti kongressin avajaisissa, jossa Serbian presidentti Tomislav Nikolić piti serbiankielisen tervetuliaispuheen. Hän paitsi korosti Bysantin kuningashuoneen serbialaista verenperintöä, myös syytti Venetsiaa Bysantin kulttuuriperinnön ryöstämisestä ristiretkien yhteydessä sekä rinnasti tämän nykyiseen Kosovon tilanteeseen. Presidentti Nikolićin mukaan Kosovossa on käynnissä bysantilaisen kulttuuriperinnön tuhoamisprojekti, ja hän vetosi koko kongressiväkeen tämän tragedian puolesta. Tämä dramaatti-

nen avajaistilaisuus herätti ristiriitaisia reaktioita, ja jotkut serbikollegani tunsivat maanmiehensä puolesta syvää myötähäpeää.

Varsinaiset esitelmät oli jaoteltu neljään eri tyyppiin. Aamupäivät alkoivat yhteisillä istunnoilla, joissa muutama puhuja sai esitellä omaa aihettaan syvällisemmin. Näistä istunnoista ensimmäinen oli omistettu bysanttilaiselle hagiografialle ja sen tulevaisuudennäkymille. Istunnon puheenjohtaja Sergey Ivanov nosti esiin lukuisia pyhimyskirjallisuuden piirteitä sekä julkaisemattomia tekstejä, joita ei ole vielä toistaiseksi tutkittu lainkaan. Toisena päivänä käsiteltiin bysanttilaista kaupunkiarkeologiaa, kolmantena taas aistien roolia Bysantin uskonnollisessa elämässä. Jälkimmäisen istunnon lopuksi yleisökeskustelu kävi vilkkaana: kritiikkiä herätti esimerkiksi Glenn Peersin ekstravagantti ajatus materian tunteista ja tuntemuksista. Toisaalta Eric Palazzon karismaattinen puhe oli yksi koko kongressin kohokohdista: hänen esitelmänsä käsitteli keskiaikaisten latinankielisten jumalanpalveluskirjojen alkukirjainkuvituksia sekä niiden suhdetta aistien aktivoimiseen.

Torstain istunto keskittyi slaavien sekä vanhojen ja uusien Roomien välisiin suhteisiin. Perjantain viimeinen yleisistunto käsitteli puolestaan bysanttilaisen historiankirjoituksen uusia haasteita. Erityisesti keskusteltiin oman aikamme historiakäsityksen suhteesta bysanttilaiseen ja miten se saattaa vaikuttaa haitallisesti tutkijoiden lähestymistapoihin bysanttilaista historiankirjoitusta tutkittaessa.

Suuri osa esitelmistä järjestettiin pyöreän pöydän keskusteluina, joissa kukin esitelmöitsijä esitti lyhennelmän konferenssin verkkosivuilla julkaistusta artikkelista. Vapaissa esitelmissä taas oli koottu perinteisiä konferenssiesitelmää yhteisten teemojen alle. Käytännössä vapaiden esitelmien ja pyöreän pöydän keskustelujen välillä ei ollut juurikaan eroa: molemmissa esitelmät jouduttiin rajoittamaan 15 minuuttiin, eikä aikaa keskustelulle juuri jäänyt. Konferenssin aikataulut olivatkin turhan tiukkoja: monessa istunnossa esitelmöitsijät joutuivat lukemaan kiireesti oman esitelmänsä, eikä yhteistä keskusteluaikaa välttämättä jäänyt lainkaan. Niin pyöreän pöydän keskustelut kuin vapaatkin esitelmät järjestettiin paralleeli-istuntoina, ja tällä kertaa ohjelματοimikunta oli onnistunut paremmin kuin Bulgarian Bysantti-kongressin järjestäjät vuonna 2011: temaattisia päällekkäisyyksiä oli varsin vähän, ja omien kuuntelusuunnitelmien laatiminen oli varsin helppoa. Toisaalta kahden tunnin istuntojen sisäisiä aikatauluja ei oltu julkaistu missään, joten luoviminen kesken istuntojen oli haastavaa. Tässä mielessä järjestäjillä olisi oppimista esimerkiksi Oxfordin yliopistossa joka neljäs vuosi järjestettävästä patriistiikkakonferenssista, jossa jokainen esitelmä kestää tarkalleen 17 minuuttia, mikä antaa yleisölle mahdollisuuden siirtyä kolmen minuutin aikana halutessaan toiseen saliin.

Poikkeuksiakin aikataulun tiukkuuteenkin toki oli. Allekirjoittanut esitelmöi kahdessa istunnossa, joissa molemmissa kullekin puhujalle oli varattu esitelmäaika reilut 20 minuuttia, jolloin

vajaat 10 minuuttia jäi keskustelulle. Molemmat istunnot edustivat temaattisesti kummajaiskategoriana konferenssin teemojen joukossa. Ensimmäinen niistä tutki bysanttilaisen liturgian ja teatterin välisiä yhteyksiä: esitelmien aiheet vaihtelivat aina retoriikan ja saarnaamisen draamatisista ulottuvuuksista kirkkorakennusten ja antiikin amfiteattereiden yhtäläisyyksiin. Toinen istunnoista oli puolestaan musiikkiteollinen, ja tässä yhteydessä Bysantti-käsite oli ymmärretty varsin laajassa mielessä: suurin osa esitelmistä koski 1600–1800-lukujen jälkibysanttilaista kulttuuria Balkanin niemimaalla. Molemmista istunnoista jäi myös loppuun runsaasti aikaa yhteiselle, spekulatiivisemmalle keskustelulle ja toiveille tutkimuksen suunnasta tulevaisuudessa.

Konferenssissa oli myös muutama erikoisistunto, joissa käsiteltiin esimerkiksi viimeisimpiä tutkimusmenetelmiä ja -apuvälineitä. Erityisen antoisa oli tiistai-iltapäivän bysanttilaisten tekstien editointia käsittelevä keskustelu, jossa suhtauduttiin varsin kriittisesti menneiden vuosisatojen ja -kymmenien editointikäytäntöihin. Muut erikoisistunnot käsitelivät esimerkiksi performanssiteorian, queer-tutkimuksen ja eri sähköisten työalustojen hyödyntämistä Bysantin tutkimuksessa. Myös eri yliopistot ja tutkimuslaitokset esittelivät käynnissä olevia projektejaan. Varsin hyvä tilanne on Wienin yliopistolla, jossa Claudia Rappin ansiosta on rahoitustilanne hyvä. Tämä mahdollistaa suuret tutkimushankkeet, kuten esimerkiksi bysanttilaisten Eukhologion-käsikirjoitusten (papin käsikirja) digitointi- ja analysointiprojektin. Eri tutkimusprojekteihin pääsi tutustumaan myös iltapäivisin posteriesittelyissä.

Pääpiirteiltään konferenssin järjestelyt toimivat erittäin hyvin, ja Belgrad on tietysti edullinen kaupunki asumisen ja ruokailujen suhteen (allekirjoittanut tosin piinasi konferenssin viimeisinä päivinä ruokamykytys). Yliopiston infrastruktuurissa on tietysti toivomisen varaa, mutta vanhan Belgradin keskusta tunnelmallisine kävelykatuineen sekä kongressin sisäpihakahviloineen korvasi mahdolliset puutteet. Erityisen juhlava oli viimeisen illan vastaanotto Belgradin pormestarin palatsissa. Konferenssin avajaispäivänä puolestaan oli presidentti Nikolaićin presidentinpalatsissa isännöimä vastaanotto. Muina iltoina väki hajaantui kukin omalle taholleen kävelykadun terasseille nauttimaan edullisista virvokkeista ja mahtavasta ruoasta.

Kaiken kaikkiaan konferenssissa tuntui alalla kuin alalla olevan uusia tuulia, niin maailmantilanteen muuttumisen, eri maiden yliopistojärjestelmien rakenne- ja rahoitusmuutosten kuin tutkimusmetodologioiden uudistumisenkin näkökulmista. Myös sukupolvenvaihdos näkyy vahvasti: englantilainen valtataiteen konferenssikielenä yhä enemmän alaa, kansainvälinen yhteistyö on entistä vahvempaa ja perinteiset oppiaine- ja osaamiskeskittymärakenteet ovat murroksessa. Kongressin viimeinen päivä olikin omistettu eri maanosien edustajien näkemyksille Bysantin tutkimuksen tulevaisuudesta. Eksoottisin osallistuja tässä keskustelussa oli Kiinan edustaja Jialing Xu. Maailman väkirikikkaimman valtion mittakaavassa Bysantin tutkimus on edelleen lapsenkengissä ja

varsin pienen tutkijajoukon käsissä, mutta kasvua on viime aikoina tapahtunut ja yhteistyö Australian, Euroopan ja Yhdysvaltojen huippukärjen kanssa on ollut tiivistä.

Muuten istuntoa sävytti varsin epävarma tunnelma. Australian edustaja Bronwen Neil kertoi ikäviä uutisia esimerkiksi Australian katolisen yliopiston maineikkaan Centre for Early Christian Studies –tutkimuskeskuksen lakkauttamisesta. Harvardin alaisen Dumbarton Oaks –tutkimuskirjaston johtaja Jan Ziolkowsky puolestaan nosti esiin ongelman Bysantin tutkimuksen määrittelystä: mitä se oikeastaan on, ja mihin oppialaan esimerkiksi Bysantin reseption tutkimus kuuluu? Erityisesti läntistä patristiikkaa omalla urallaan tutkinut Ziolkowsky peräänkuulutti kenties omien taustojensa takia läheisempää yhteistyötä läntisen keskiajan tutkijoiden sekä bysantinistikkojen välillä. Kreikan edustaja, Thessalonikin Aristoteleen yliopiston bysantilaisen filologian professori Sofia Kotzabassi piti esitelmänsä *in absentia*, mutta se tiivistä osuvasti uusia kehityskulkuja ja haasteita bysanttilaisten tekstien ja käsikirjoitusten tutkimukseen. Istunnon puheenjohtaja, Wienin yliopiston professori Claudia Rapp, nosti puolestaan esiin haasteet tutkimusalan rahoituksen suhteen.

Perinteisesti konferenssin aikana myös päätettiin kansainvälisen Bysantin tutkimuksen seuran uudesta puheenjohtajasta sekä seuraavan konferenssin pitopaikasta. Virallisesti päätökset julistettiin koko kongressin päättävässä istunnossa. Puheenjohtajavalinta kohdistui varsin ennalta arvattavaan henkilöön, Princetonin Bysantin historian professori John Haldoniin, joka on suomalaisillekin lukijoille tuttu hänen *Bysantin historia* –teoksestaan. Haldon piti myös koko konferenssin avajaisluennon aiheesta ”’Change’ in Byzantium: Thinking about Stability, Resilience and Movement in Medieval East Roman Society”. Solidaarisuuden merkinä turkkilaisille kollegoille päätettiin seuraava kongressi vuonna 2021 järjestää Istanbulissa, joka on tietysti kaikkien Bysantin tutkijoiden rakastama matkakohde – vaikkakin järjestäjäkomitean kiitospuheessa nationalismi jälleen kurkki nurkan takaa, kun edustaja mainitsi nimen Istanbul ja keisarillinen kaupunki samassa lauseessa. Viiden vuoden päästä näemme, miten Turkin poliittinen kehitys ja kansallisideologia vaikuttavat konferenssin järjestelyihin.

Bysanttilainen Sisilia – Bysantin tutkimuksen seuran matkakohteena

Irma Stenström

Seuran suunnitelmissa on tehdä matka Sisiliaan ensi vuoden huhtikuussa, joko viikolla 16 tai 17. Se olisi viikon pituinen ja teemana olisi ”Bysanttilainen Sisilia”. Matkan aikana olisi tarkoitus tutustua normannihallitsijoiden rakennuttamiin mosaiikeilla koristettuihin kirkkoihin Cefalussa, Palermossa (Palatsikappeli ja Martorana eli Amiraalin kirkko) ja Monrealessa. Cefalùn kaupunki olisi matkan asemapaikkana, josta käsin tehtäisiin retkiä edellä mainittuihin kohteisiin. Matkan toteuttamiseksi etsitään sopiva matkatoimisto. Jos te jäsenet olette alustavasti kiinnostuneita lähtemään mukaan ja samalla nauttimaan Italian keväästä, niin ilmoittakaa siitä mahdollisimman pian, jotta tiedetään, minkä kokoiselle ryhmälle matkaa ruvetaan suunnittelemaan. Marja Usvasalo (puh. 040 556 4717; sähköposti muodossa olavi_marja_usvasalo@hotmail.com) ja Irma Stenström (puh. 050 3729 626; irma.stenstrom@kolumbus.fi) ottavat vastaan ehdotuksianne ja pyrkivät niiden perusteella suunnittelemaan matkan mahdollisimman monipuoliseksi. Bysanttilaisuus-teeman lisäksi voidaan suunnitella myös muuta ohjelmaa.

Oheen liitän lyhyet selostukset ko. kohteista. Lähteenä olen käyttänyt teosta: Byzantine Mosaics in Norman Sicily. Palermo. Monreale. Cefalù. by Adele Cileano. Magnus. s.a.

Aluksi

Sisilian normannihallitsijat valitsivat mosaiikin välineekseen toteuttaakseen valtakuntansa hienoimmat taideteokset ja samalla esittämään kuninkaallista valtaansa. Siitä tuli vallan väline, joka kykeni paremmin kertomaan hovin loistosta kuin fresko. Normannihallitsijat halusivat samaistua Bysantin keisareihin ja siksi valittiin Bysantissa huippuunsa kehittynyt taidemuoto. Siitä huolimatta, että palkattiin bysanttilaisia mosaiikintaitajia, taidemuodon tyyliä muutettiin vastaamaan paikallisia olosuhteita. Normannihallitsijat eivät olleet tarkkoja dogmien suhteen. Kuitenkin Bysantin keisarikunnan eri osista tulleet käsityöläiset yhdessä paikallisten ammattimiesten kanssa saivat aikaan merkittäviä mosaiikkitaiteen mestariluomuksia.

Kuva 1. Osa Kristus Pantokrator -mosaiikista. Kuvälähde: Wikipedia, the free encyclopedia.

Cefalùn katedraali

Legendan mukaan kuningas Roger II (1095-1154, Sisilian kuningaskunnan kuninkaana 1130-1154) päätti rakentaa kirkon pelastuttuaan myrskystä Cefalùn kaupungin lähellä. Rakennustyöt aloitettiin v. 1131. Kirkon fasadia jäsentää kaksi korkeaa tornia, jotka näyttävät lähestyvän toisiaan luoden siten optisen vaikutelman. Sivupäksiset sijaitsevat rakennuksen oikealla sivustalla ja niiden kaariholvit on sijoitettu sisäkkäin. Ulkopuolinen keskusapsis on huomattavan korkea ja siinä on goottilaiset pilasterit litteine kaarineen. Katedraalin keskuskupoli on rakennettu bysanttilaisen mallin mukaan, kun taas sivulaivat läntiseen malliin. Kirkon osat on rakennettu eri aikoina ja eri maista kotoisin olleiden rakennusmiesten toimesta. Se näkyy esim. verrattaessa poikkilaivaa muihin osiin. Bysanttilainen vaikutelma näkyy taas kolmessa itään suuntautuvassa apsiuksessa.

Kirkon sisällä huomio kiintyy värikkääseen ja loistavaan mosaiikkikoristeluun. Se peittää apsiuksen, sivuseinät, apsiuksen alapuolella olevan puolipyrammuotoisen alueen ja kuorin yläpuolella olevan nauhamaisen alueen. Mosaiikit ovat erinomainen esimerkki 1100-luvun konstantinopolilaiseen perinteeseen pohjautuvasta monumentaalitaiteesta. Se näkyy myös enkeleiden ja pyhien kasvonpiirteistä, jotka edustavat tyyllisesti Bysantissa Komnenosten aikana (1081-1185) vallinnutta suuntausta. Kirkon koristeleminen mosaiikeilla tapahtui suhteellisen nopeasti. Tehtyjen tutkimusten perusteella työ on edennyt ylhäältä alaspäin ja työntekijöinä on ollut ryhmä konstantinopolilaisia käsityöläisiä. On mahdollista, että sama työryhmä olisi työskennellyt myös Palermon Palatsikappelissa sekä myöhemmin vielä Monrealen katedraalissa. Apsiuksen ja sen kaaren kuva-aiheet olivat valmiina vuoteen 1148 mennessä. Apsiuksen mosaiikkien otsikkokirjoitukset ovat kreikaksi. Keskellä oleva suurikokoinen Kristus Pantokrator on sijoitettu apsiuksen puolikupoliin. Sen alapuolella on kolme horisontaalista nauhaa, joista ensimmäiseen on kuvattu Maria oranttina neljän arkkienkelin ympäröimänä. Apostolit Pietari ja Paavali seuranaan evan-

kelistat on esitetty seuraavaan kuvavyöhykkeeseen. Muut apostolit on kuvattu alimpaan nauhaan kolmen henkilön ryhmissä keskuskukunan kummallekin puolelle.

Presbyterionin mosaiikit ovat hieman erilaisia toteutukseltaan ja väritykseltään. Neljä arkkienkeliä puolivartalokuvina ja kerubit on esitetty holviin. Seinä on jaettu neljään vyöhykkeeseen, joihin on kuvattu profeettoja, kirkkoisia, sotilaspyhiä ja diakoneita.

Majesteettinen Kristus Pantokrator erottuu kaiken koristeellisuuden keskeltä. Hänet on esitetty bysanttilaisen ikonografian mukaan luomakunnan Herrana ja Vapahtajana, jonka kädet on ojennettu sivulle. Hän tekee oikealla kädellään siunauseleen ja pitää vasemmassa avointa evankeliumikirjaa. Teksti on sekä kreikaksi että latinaksi Johanneksen evankeliumista (8:12): ”Minä olen maailman valo. Se, joka seuraa minua, ei kulje pimeässä, vaan hän saa elämän valon.” Kristus Pantokrator on kuvattu samalla tavalla Palermon Palatsikappeliin ja Monrealen katedraaliin.

Normannipalatsi ja palatsikappeli

Kuningas Roger II täydensi Palermoon muslimien aikana rakennettua palatsia tehden siitä merkittävän rakennuskompleksin, jossa oli pihoja, puutarhoja, vesialtaita ja torneja. Sisätilat koristettiin mosaiikeilla. Normannipalatsi muodostuu kolmesta osasta: asutosiivestä, vastaanottohuoneista ja kompleksin keskeltä kohoavasta palatsikappelista. Yhtä vastaanottohuonetta koristaa mosaiikki, jossa on erikoisia kasveja ja monenlaisia eläimiä. Puita on montaa eri lajia ja niissä on monivärisiä hedelmiä. Värit ja kimmeltävä kulta luovat vaikutelman ihanasta puutarhasta. Sinne on kuvattu metsästäjiä koirineen ja puiden taakse kätkeytyneitä jousiampujia tähtäämässä lehvistöön piiloutuneita lintuja ja muita eläimiä.

Palatsikappeli

Roger II rakennutti palatsikappelin v. 1132-1140 ja se omistettiin pyhälle Pietarille. Se oli tarkoitettu hovin yksityiskäyttöön. Kooltaan pieni kappeli on koristettu monilla mosaiikeilla ja ornamentteilla niin, että se tuntuu paljon suuremmalta kuin mitä se todellisuudessa on. Mosaiikit on kiinnitetty valkoiselle marmoripinnalle. Lattiat on tehty värillisestä marmorista ja sen koristeaiheina on käytetty mitä erilaisempia geometrisia kuviota. Puisessa veistoksilla koristetussa katossa on ”stalakiitteja”, jotka on maalattu temperaväreillä muslimityyliin. Kupoli, sen vaippa ja kaaret sekä seinien yläosat on peitetty erityisen hienolla bysanttilaisella mosaiikkikoristelulla. Se aloitettiin v. 1140 ja saatiin päätökseen n. kolmen vuoden kuluttua.

Kuvaohjelma korostaa hallitsijan paikkaa liturgian aikana, jolloin hän asettuu paikalleen kunnikaallisella tasanteella, joka sijaitsee poikkilaivan pohjoisseinällä. Tämän alueen yläpuolista seinää koristaa mosaiikki, johon on kuvattu valtaistuimella istuva Kristus Pantokrator oikea käsi siunauseleessä ja vasemmassa suljettu evankeliumikirja. Kristuksen toisella puolella on pyhä

Kuva 2. Georgios Antiokialainen rukoilemassa Marian siunausta rakentamalleen kirkolle. Lähde: Wikipedia, the free encyclopedia.

Pietari ristipäätteen sauva kädessään ja pyhä Paavali on toisella puolella kädessään suljettu evankeliumikirja. Alttarialue on vastapäätä kuninkaallista tasannetta ja sen syvennyksen alim-pana kuva-aiheena on Maria istumassa selkänojattomalla valtaistuimella. Marian yläpuolella on Kristus Pantokrator oikea käsi siunauseleessä ja vasemmassa avoin evankeliumikirja, jonka teksti on Johanneksen evankeliumista (Joh. 8:12, eli sama kuin Cefalùn katedraalissa). Kristus Pantokrator oikea käsi siunauseleessä ja vasemmassa suljettu evankeliumikirja on kuvattu kupolin ylimpään kuvarekisteriin medaljongissa, jotta kiertää kreikankielinen teksti: ”Taivas on minulle valtaistuin, tämä maa on jalkojeni astinlauta. Näin sanoo Herra Pantokrator.” Kahdeksan enkelin joukko, joista neljä on arkkienkeliä, kiertää ympyrän kaarta.

Muita aiheita kappelin koristelussa ovat mm. kirkon 12 suurta juhlaa, Kristuksen syntymä ja kärsimykseen liittyvät kuva-aiheet, pyhien Pietarin ja Paavaliin elämään liittyviä aiheita sekä lukuisia tapahtumia Vanhasta testamentista. Eri osien kaaria koristavat pyhiä esittävät rinta- tai kokovartalokuvat sekä ornamenttiaiheet.

Amiraalin kirkko eli martorana

Georgios Antiokialainen (k. 1151/52), joka oli Roger II:n amiraali, rakennutti kirkon ja se oli valmiina jo v. 1143. Rakennustyöt kuitenkin jatkuivat ainakin vuoteen 1151 ja silloin kirkkoon lisättiin atrium, portiikki ja kellotorni. Georgios Antiokialainen syntyi Syyriassa ja oli uskonnoltaan ortodoksi. Hän oli joitakin vuosia Tunisiassa emiiri Al Madian palveluksessa. Hän muutti v. 1122 Palermoon ja halusi rakentaa sinne Marialle omistetun kirkon, koska tämä oli suojellut häntä monien merellä vietettyjen vuosien aikana. Amiraali ja hänen vaimonsa on haudattu tähän kirkkoon. Toisen nimensä, Martorana, kirkko saanut Eloise Martoranan mukaan, joka lahjoitti benediktiininunnille rahaa v. 1193-94 luostarin rakentamiseksi kirkon viereen. Se liitettiin Amiraalin kirkkoon v. 1433-34.

Pohjakaavaltaan rakennus oli alkujaan ristinmuotoinen keskeiskirkko, mutta myöhemmin vuosisatoina siinä tehtiin monia muutoksia. Kupolimosaiikissa Kristus Pantokrator on esitetty medaljonkiin istumassa valtaistuimella oikea käsi siunauseleessä ja suljettu evankeliumikirja vastenta polvea vasten. Medaljonkia ympäröi kreikankielinen teksti Johanneksen evankeliumista (Joh. 8:12). Neljä kunnioitavasti kumartavaa enkeliä kiertää keskikuvaa. Profeettojen muotokuvia on kupolin vaipassa ja evankelistat on kuvattu pendetiiveihin. Neitsyt Marian Ilmestys ja Kristuksen tuominen temppeliin on kuvattu kupolia tukevien kaarien yläpuolelle. Pyhiä, marttyureita, arkkidiakoneita ja sotilaspyhiä on kuvattu medaljonkeihin muihin tukikaariin. Apostoleita ja arkkienkeleitä sekä tapahtuma-aiheita on kuvattu hoveihin. Narthexin länsiseinällä on kaksi votiivikuvaa, joista toiseen on esitetty Kristus kruunaamassa Bysantin keisarin hovipukuun pukeutunutta Roger II:ta. Toiseen taas on esitetty Georgios Antiokialainen rukoilemassa Marian jalkojen juuressa. Marialla on kädessään avoin kirjakäärö, jossa on kreikankielinen teksti. Amiraalin yläpuolella olevassa kreikankielisessä tekstissä sanotaan orjasi Georgios Antiokialaisen rukoilevan sinua. Mosaiikin oikeaan yläkulmaan on kuvattu Kristus, joka ojentaa oikean kätensä ja siunaa tapahtuman.

Muslimikronikoitsija Ibn Giubar, joka kävi kirkossa v. 1184, on kirjoittanut yksityiskohtaisen kuvauksen sen sisätiloista. Hän sanoo amiraalin käyttäneen niin paljon rahaa kirkon koristamiseen, että sitä voidaan verrata kuninkaan rakentamaan palatsikappeliin.

Monrealen katedraali

Kirkko rakennettiin William II:n (1155-1189; kuninkaana 1166-1189) ja Tancredin (k. 1194; kuninkaana 1189-1194) hallitessa Sisilian kuningaskuntaa vuosien 1180 ja 1194 välillä. Se rakennettiin myös silmällä pitäen poliittista suunnitelmaa eli tarkoituksena oli vahvistaa normannien autonomiaa suhteessa niin Rooman paaviin kuin Palermon piispaan.

William II päätti perustaa Monrealeen lähellä Palermoa benediktiiniluostarin yhdessä piispanistuimen ja palatsin kanssa eräälle kukkulalle. Monreale voitti kiistan piispanistuimen paikasta ja se valittiin kuninkaallisen hautakammion paikaksi palatsikappelin sijaan. Osoittaakseen ylivaltaansa kirkkoon nähden William II rakennutti yhden suurimmista ja mahtavimmista kirkoista kuluttaen suunnattoman summan rahaa sen koristamiseen.

Valittu paikka oli symbolinen siinäkin mielessä, että siellä oli aikoinaan sijainnut kreikkalaiselle Kyriakokselle pyhitetty kirkko. Kirkko on pohjakaavaltaan basilika, jossa on päälaiiva ja kaksi sivulaivaa. Kuvaohjelma on taas valittu Bysantin mallia noudattaen. päälaiivan kuva-aiheet ovat Vanhasta testamentista – luomiskertomuksesta Jaakobin tarinaan saakka. Poikkilaivassa ja muissa laivoissa on Kristuksen elämää kuvaavia tapahtumia. Apostolit on kuvattu sivuapsiksiin. Eri pyhien elämää – erityisesti Etelä-Italian – on kuvattu sisäseiniin. Päälaiivaa reunustavan pyl-

Kuva 3. William II esittelee Marialle kirkkonsa. Lähde: Wikipedia, the free encyclopedia.

väikön kaariin on esitetty lukuisia pyhiä rintakuvina. Kristus Pantokrator oikea käsi siunauseleessä ja vasemmassa avoin evankeliumikirja on esitetty pääapsikseen. Teksti on Johanneksen evankeliumista (Joh. 8:12) ja se on kirjoitettu sekä kreikaksi että latinaksi. Kristuksen alapuolella on kaksi kuvavyöhykettä, joista ylempään on esitetty Maria istumassa valtaistuimella siunauseleen tekevä lapsi sylissä vierellään kaksi arkkieneliä ja Pietari sekä Paavali. Kirkon pyhiä ja evankelijoita on esitetty alempaan kuvanauhaan ja apsiksen sivuosiin. Kristus Pantokratoria vastapäätä puisen veistoskoristeisen pääoven yläpuolelle on esitetty Maria puolivartalokuvana lapsi sylissä. Kaikki muu kuvaohjelmasta vapaa pinta on koristettu erilaisilla ornamenteilla. William II:n kruunaus on esitetty valtaistuimen yläpuolelle ja sitä vastapäätä toiselle seinällä on mosaiikki, jossa kuningas esittelee Marialle kirkkonsa. Hän on kuin Bysantin keisari hoviasunaan ja kruunu päässään. Hän ojentaa molemmissa käsissään olevaa kirkon mallia valtaistuimella istuvalle Marialle, joka ottaa sen vastaan molemmat kädet kohotettuina ylös. Ylärekisteriin esitetyt enkelit kunnioittavat tapahtumaa ja puolikaarenmuotoisen segmentin keskeltä tulee Jumalan siunaava käsi.

Monrealen kuvakokonaisuus herättää huomiota valtavan laajuutensa ja organisoidun kompositiionsa vuoksi. Yksityiskohtien käsittely on huolellista. Henkilöiden ja taustan välillä vallitsee tasapaino. Koristeteemat ovat luonteeltaan runollisia. Monrealen katedraalin kuvaohjelman pienintä yksityiskohtaansa myöten voidaan sanoa olevan sekä Sisiliassa työskennelleiden Bysantista kotoisin olleiden käsityöläismestareiden ja paikallisten käsityöläisten yhteistyön tulosta.

Ikonit esillä Sinebrychoffin taidemuseossa

Ira Westergård

Suomessa ikonitaitteen kokoelmia on esillä pysyvästi vain muutamissa museoissa, mutta ei Helsingissä. Kansallismuseon suuri, mutta pääasiassa tutkimaton ikonikokoelma on varastossa, ja Sinebrychoffin taidemuseon kokoelma ei ole 1990-luvun jälkeen ollut laajemmin esillä. Huhtikuussa avattiin kuitenkin Sinebrychoffin taidemuseon punaisessa kellarissa näyttely, joka esittelee 28 ikonia museon omista kokoelmista. Näyttely **Ikonit – pyhä, kaunis ja maallinen** on auki vuoden loppuun saakka. Kokoelma ei ole kovin laaja, mutta siihen kuuluu useita korkeatasoisia ja tutkimuksen kannalta kiinnostavia ikoneita. Omalla tavallaan se kertoo myös siitä, miten museoiden ikonikokoelmat Suomessa ja muissa pohjoismaisissa museoissa ovat syntyneet.

Vielä sata vuotta sitten ikonit päätyivät taidemuseoiden kokoelmiin lähinnä muiden hankintojen yhteydessä sattumalta. Kun venäläiset emigrantit Venäjän vallankumouksen jälkeen yrittivät tarjota ikoneita Ateneumin taidemuseolle ostettavaksi, ehdotukset tyrmättiin. Ikonien esteettiset ja antikvaariset arvot toki ymmärrettiin, mutta yleisesti katsottiin vielä, että ikonit sopivat paremmin kansatieteellisten kokoelmien yhteyteen.

Vähitellen ikoneiden erityisluonne ortodoksisen kulttuuriperinnön osana, johon yhdistyy myös pitkä kuvataiteen jatkumo, ymmärrettiin laajemmin ja ikonit hyväksyttiin myös taidemuseoiden kokoelmiin. Sinebrychoffin taidemuseon ikonit ovat tulleet ostojen, lahjoitusten ja talletusten myötä, mutta hankintatietojen lisäksi museolla on varsin vähän tietoa ikonien aikaisemmista vaiheista. Tämä on ymmärrettävää kun otetaan huomioon, että ikonit ovat kulkeutuneet Venäjältä Suomeen monenlaisia reittejä pitkin, esimerkiksi vallankumousta pakoon lähtevien emigranttien mukana, sotavuosien aikana tai jopa salakuljettajien matkatavaroissa.

Osa Suomeen tulleista ikoneista on jatkanut matkaansa kansainvälisille taidemarkkinoille. Pariisissa oli useita ikoneita myyviä taidekauppiaita 1900-luvun jälkipuoliskolla, yksi tunnetuimmista oli *Galerie Nikolenko* (220 Blvd Saint-Germain) josta noin kolmasosa Sinebrychoffin taidemuseon ikonikokoelmasta on peräisin. Valitettavasti tämän gallerian toiminnasta ei ole säilynyt arkistomateriaalia, joten näiden ikonien jäljet päättyvät Pariisiin. Suomessa toimineet kauppiaat tai yksityishenkilöt, jotka ovat lahjoittaneet tai myyneet ikoneitaan museolle, eivät ole tienneet tai halunneet kertoa ikonien alkuperästä tarkemmin. On selvää, että monen ikonin kohdalla on varsin epätodennäköistä, että provenienssitietoja voitaisiin tulevaisuudessa tarkentaa.

Kokoelma on suurimmaksi osaksi peräisin hankinnoista, joita tehtiin 1960- ja 1970-luvuil-

la. Sen jälkeen kokoelmaa on kartutettu yksittäisillä ostoilla sekä lahjoituksilla. Museossa on tartuttu tilaisuuteen, kun sellainen on tarjoutunut. Kokonaisuutena kokoelma on siis syntynyt enemmän sattumanvaraisten hankintapäätösten seurauksena kuin tietoisien ja johdonmukaisen keräilyn tuloksena. Suomeen on luonnollisista syistä johtuen kulkeutunut suuri määrä venäläisiä ikoneja, eikä Sinebryhoffin taidemuseon kokoelmassakaan ole montaa ikonia, jotka eivät olisi alkuaan Venäjältä.

Siksi onkin kiinnostavaa, että yksi kokoelman merkittävimmistä ikoneista ei ole ve-

näläistä alkuperää, vaan edustaa bysanttilaista ikonimaalauksen perinnettä. 1500-luvulta oleva *Jumalanäiti Hodigitria* ostettiin Pariisista vuonna 1968 ja se on ikäänsä nähden säilynyt hyvässä kunnossa. Ikoni on maalattu seetripuulle ja kullattu tausta muodostaa vaikuttavan kontrastin Jumalanäidin purppuran punaiseen maforiin. Hehkuvan sävyn aikaan saamiseksi on käytetty orgaanista punaista lasuuria.

Ikonissa Jumalanäiti kohtaa katsojan ylväänä ja arvokkaana. Sommitelma on kokonaisuudessaan levollinen ja tasapainoinen. Vaikka ilme on vakava, Jumalanäidin katseesta ei heijastu samanlaista surumielisyyttä, joka on ominaista niin monelle venäläiselle Jumalanäidin ikonityypille.

Ikoneita voi tutkia paitsi konservattorien käyttämillä teknisillä menetelmillä myös kontekstualisoivan taidehistoriallisen tutkimuksen avulla. Toistaiseksi, resurssien rajallisuudesta johtuen, useimmat ikonit ovat kuitenkin jääneet vailla perusteellisempaa analyysia ja teknistä tutkimusta, jonka avulla esimerkiksi ikonissa käytettyjä väripigmentejä, päällemaalauksien määrää ja maalaustekniikkaa olisi voitu arvioida uudelleen. Näin ollen, monien ikonien tarkempi ajoitus on vielä epävarmalla pohjalla ja saattaa siksi tulevaisuudessa muuttua.

Ajoittamisen vaikeudesta kertoo myös se, että ikoni on usein yhdistelmä eri aikana maalattuja alueita ja pohjana oleva puinen paneeli voi sekin olla eri ajalta kuin kuvapinnan maalattu alue.

Toisen maailmansodan jälkeen ikoneita restauroitiin tyypillisesti siten, että vanhan kultauksen jäänteet poistettiin kokonaan ja reuna-alueita siistittiin luun valkoisiksi. Metalliriisan poistaminen on taas johtanut restaurointiin ja laajojen alueiden uudelleen maalaamiseen.

Hieman alle puolet kokoelman teoksista on Sara Hildénin säätien talletuksia. Ne ovat peräisin ajalta ennen Sara Hildénin museon perustamista, ja lukuun ottamatta yhtä näyttelyä 1980-luvulla, ikonit eivät ole koskaan olleet esillä Tampereella. Tämän ryhmän näyttävin ikoni on 1400-luvulle ajoitettu suurikokoinen Pyhän Nikolaoksen ikoni, jonka Saara Hildén osti vuonna 1968.

Ikoni oli silloin yleissävyltään hyvin tumma ja tyylipiirteiden perusteella 1700-luvulta. Se annettiin kuitenkin pian konservaattori Veikko Kiljuselle restauroitavaksi ja hän päätteli, että päällimmäisten maalikerrosten alta voisi löytyä paljon vanhempi, alkuperäisempi ikoni. Useita maalikerroksia poistettuaan, Kiljunen päätyi lopulta restauroimaan vanhinta tasoa edustavaa, 1400-luvulle ajoitettua Pyhän Nikolaoksen kuvaa.

Mittavan restaurointioperaation jälkeen voidaan todeta, että ikoni on nykymuodossaan varsin kiinnostava yhdistelmä uutta ja vanhaa sekä mainio esimerkki 1960-luvun konservoinnista ja valittujen ratkaisujen seurauksista. Kiljunen ei epäroinyt esimerkiksi poistaessaan pienet enkelit Nikolaoksen pään kummaltakin puolelta, jotka ilmeisesti oli lisätty ikoniin 1700-luvulla.

Tutkijat ja konservaattorit katsovat vanhoja ikoneita eri näkökulmasta kuin ikonimaalarit tai ikonien alkuperäiset omistajat. Uskonnolliselle taiteelle on ominaista, että siinä on läsnä yhtä aikaa monta tasoa. Kun Bertel Hintze järjesti vuonna 1934 ensimmäisen ikonitaiteen näyttelyn Helsingin Taidehallissa, hän totesi näyttelyn julkaisussa, että ikonit edustivat hänelle ”pyhää julistusta, ylimaallista rukousta ja palvontaa, loistava näky iäisyyden maailmasta, joka nostaa meidät ei vain hartaudellaan ja vaikuttavalla voimallaan, vaan myös häikäisevällä kirkkaudellaan ja sopusoinnullaan.” Ylistävä luonnehdinta ikonitaiteen kauneudesta ja voimasta on pyritty tuomaan esille myös Sinebrychoffin taidemuseon näyttelyssä.

KIRJA-ARVOSTELU

Maijastina Kahlos, *Rooman viimeiset päivät*, Helsinki: Otava 2016, 285 s.

Jotkut meistä johdatti Rooman tuhoa ihmettelemään Carl Grimberg. Hän uskoi Rooman aiheuttaneen perikatonsa ”parhaimpiensa tuhoamisella” ja tappioiden korvaamisella itämailta tulvivalalla ”liejulla” (myöhemmissä painoksissa ”liikaväestöllä”). Suomeksi julkaistut myöhäisantiikkia asianmukaisesti tarkastelevat suurelle yleisölle tarjotut puheenvuorot ovat harvinaisia.

Maijastina Kahloksen teos murtaa luutuneita näkemyksiä ja purkaa myöhäisantiikkia koskevia ”suuria kertomuksia”. *Rooman viimeiset päivät* asettuu lähinnä Adrian Goldsworthyn *The Fall of the West* ja Christopher Wickhamin *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000* rinnalle. Edellisen aihe oli Rooman tuho, joka on myös *Rooman viimeiset päivät* koskeneen julkisuuden keskiössä. *Rooman viimeiset päivät* on kuitenkin laajan periodin historiallinen synteesi ja siten lähempänä Wickhamin teosta. Toisin kuin poliittiseen ja sotilaalliseen tapahtumahistoriaan pitkälti kaventuva Goldsworthyn teos pureutuu Kahlos talouteen, yhteiskunnallisiin suhteisiin, oikeusjärjestelmään, aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin. Nyansseille, objektiivisuudelle ja ilmiöiden monipuolisuudelle herkkä *Rooman viimeiset päivät* valitsee Wickhamin tavoin reittinsä huolellisesti tulkintojen miinakentällä. Varauksista huolimatta Kahlos ottaa kantaa enemmän ja suuremmin kuin Wickham.

Rooman viimeiset päivät onnistuu erinomaisesti tarkoituksessaan tuoda uusimpia tutkimustuloksia suuren yleisön tietoon. Vakuutuin tästä paitsi kirjan saamasta huomiosta myös henkilökohtaisesti, koska luin sen suuremmalta osaltaan ääneen yhteisenä viikonloppuvirkistyksenä puolison leikatessa matonkuteita. Kiitosta herättivät mm. kansainvaellusten problematiikan avaaminen, kristinuskon aseman käsittely, kansojen ja uskonnollisten ryhmien monipuolisen kanssakäymisen kuvaus. Vuosilukutaulukko ja tietolaatikat havaittiin hyödyllisiksi. Erityissanaston listausta toivottiin.

Vaikka *Rooman viimeiset päivät* on yleistajuinen teos, antaa se toki uutta informaatiota ja hätkähdyttää myös sellaista lukijakuntaa, joka koostuu humanististen aineiden pitkäaikaiskäyttäjistä. *Rooman viimeiset päivissä* ratkaistaan kauniisti kreikkalaisten ja roomalaisten henkilönimien sopiva suomalainen käyttötapa. Sopii ohjeeksi erityisen pulmallisesta 500-luvusta kirjoitettaville. Kirjan rakennetta voi pitää paikoitellen pomppivana. Kuitenkin siivutus, jossa tiettyyn asiaan palataan jopa kymmenien sivujen päästä uudelleen toisesta näkökulmasta toimii useimmiten hyvin (sotilaiden rekrytointi alkaa sivulla 109 ja jatkuu 135-137, Julianus ja kristityt 69-72, Julianuksen kuuluisa kouluedikti 128). Paikoin toisto häiritsee. Esimerkiksi Anastasius lähes

kukistetaan kahteen kertaan, ja otsikot "Keisarit tavoittelevat uskonnollista yhtenäisyyttä" (s. 55) ja kaksi alalukua myöhemmin "Kristityt keisarit tavoittelevat uskonnollista yhtenäisyyttä". Parissa paikkaa kronologisestikin mahdollinen esitys rikkoutuu tarpeettomasti (Alarik ja Stilicho).

Mainittakoon joitakin ongelmia - mahdollisen uuden laitoksen varalta. *Rooman viimeiset päivät* on vahvempi valtakunnan läntisen sekä tarkasteltavan ajanjakson varhaisemman puoliskon, kuin idän ja myöhäisperiodin osalta. Kristologisissa taisteluissa ei enää kiivailtu olemuksesta ja persoonasta, vaan Kristuksen luonnosta. Antikhalkedonilaiset eivät ajaneet ajatusta toisen persoonan ainoasta jumalallisesta luonnosta, vaan Kristuksen yhdestä luonnosta lihaksitulon jälkeen. Jos "poliittisesti korrekten" termien käyttö on trinitaaristen kiistojen suhteen niin tärkeää kuin *Rooman viimeiset päivissä* on nähty tarpeelliseksi, niin myös kristologisissa taisteluissa monofysismi tulisi vaihtaa nykytutkimuksen mukaisesti oikeampaan miäfysismiin. Idän assyrialainen kirkko ja syyrialais-ortodoksinen kirkko ovat uskonyhteisöjensä keskeisten järjestöjen nykyisiä nimiä, myöhäisantiikissa niin "nestoriolaiset" kuin miäfysiititkin kutsuivat itseään ortodokseiksi.

Kahlos epäilee romanttista ajatusta kirjanpelastajista, mutta unohtaa kirjojen ideologisesti motivoitun, varsin tehokkaan tuhoamisen (mm. polttomääräys Nestorioksen kerettäläisille teoksille ja Porfyrioksen antikristilliselle tutkielmalle v. 449, ja miäfysiitti Severuksen tekstien kielto 537). Näinkin laajaan teokseen on ehkä kohtuutonta vaatia lisää sisältöä. Kolmen kappaleen riitaa ja vuoden 553 ekumeenista konsiilia olisi kuitenkin ollut hyvä käsitellä, etenkin kun konflikti horjutti vain vähän aikaisemmin palautetun keisarivallan perusteita Afrikassa ja Italiassa. Kirjassa on kiitettävästi naisnäkökulmaa ja yksityiskohtaista tietoa läntisistä vallaisista, mutta silmiinpistäväntä on myöhäisantiikin vaikutusvaltaisimman naisen eli keisarinna Theodoran täydellinen poissaolo.

"Vertailut ovat retorisesti vaikuttavia, mutta tarkemmassa katsannossa ne osoittautuvat pelkiksi tehokeinoiksi. Yhtäläisyyksien esittely peittää sen tosiasian, että vertailtavissa asioissa on tärkeitä eroja ja etteivät historian tapaukset oikeastaan liity toisiinsa. Historian ilmiöt ovat ainutlaatuisia, tietyissä erityisissä olosuhteissa kehkeytyviä tapahtumia. Mitkään olosuhteet ja toimijat eivät esiinny koskaan samanlaisina" (s. 266). Radikaali historismi näyttäisi kirjaimellisesti tulkittuna jättävän niukasti tilaa vertailevalle metodille. *Rooman viimeiset päivät* tarkoittanee kuitenkin ilmeisen mielivaltaisia ja usein huvittavia vertauksia modernin ajan ja oletetun rappeutuvan Rooman välillä. Rooman vertaaminen Han-Kiinaan ja sassanidien Persiaan lienee sekä legitiimiä että toivottavaa. M. I. Finley suosittelee antiikin tutkijoille yleiseksi vertailuperspektiiviksi kirjoitustaidon omaksuneita, jälkiprimitiivisiä ja esi-teollisia yhteiskuntia.

Miten suhtautua yrityksiin joissa nähdään yhtäläisyyksiä Rooman valtakunnan ja modernien ilmiöiden välillä asiallisesti toisin kuin tietämättömissä ja demagogisissa vertailuissa? Finley kat-

soi, että mielekäs vertailu riippuu aina kyseessä olevasta ongelmasta. Hän ei epäröinyt vertailla antiikin demokratiaa viime vuosisadan demokratiaan. *Rooman viimeiset päivät* nostaa esiin mielenkiintoisen kysymyksen totalitarismin käsitteen pätevytydestä: ”Monet 1900-luvun tutkijat toisen maailmansodan jälkeen tulkitsivat myöhäisen Rooman jonkinlaiseksi Stalinin Neuvostoliiton tai Hitlerin Saksan vastineeksi. ... Myöhemmässä tutkimuksessa keisarillisen hallintokoneiston kaikkivoipaisuus on kyseenalaistettu.”

On selvää, että myöhäisantiikkisen herruusjärjestelmän kyky ei riittänyt toteuttamaan haluja. Jo pelkät luonnon olosuhteet saivat valtion mahdin jähmettymään talvikaudeksi. Ehkä uskontopolitiikka tarjoaa mahdollisuuden tarkastella totalitarismin käsitteen soveltuvuutta kuvailemaan varhaisbysanttilaista valtiota. Uskonnollinen murros myöhäisantiikissa päättyi uskon muodolliseen tunnustamiseen ensisijaisimpana uskonnollisena velvoitteena. Theodosiuksen lainsäädäntö edellytti jokaisen kansalaisen henkilökohtaista uskoa dogmeihin, jotka kirkko oli vahvistanut. Näin myöhäisantiikissa hengellistä monopolia vaativa instituutio asettui suhteessa tunnustukselliseen valtioon tavalla, joka muistuttaa hämmästyttävästi modernin totalitarismin puoluevaltion ja valtiopuolueen mallia.

Myöhäisantiikin tulkinnassa Kahlos valitsee katastrofimallin sijasta jatkuvuuden tulkinnan. *Rooman viimeiset päivät* näyttää jatkavan Peter Brownin inspiroimaa erityisesti uskonnollisten konfliktien profiilia madaltavaa traditiota. *Rooman viimeiset päivät* ei kuitenkaan sisällä tämän lähestymistavan joillekin edustajille ominaisia ylilyöntejä. Teos viittaa myös suuntauksen hegemonian mahdolliseen murtumiseen tutkimuksessa.

Peter Brown määritteli myöhäisantiikin teoreettisena objektina aikana, jolloin uskottiin kilpailevien järjestelmien konvergenssiin ja aikakauden supervallat - silloiset ”maailman kaksi valoa ja silmää” - rakensivat jähmettyneeseen etupiirijakoon ja massiivisen aseelliseen tuhovoimaan perustuvaa liennytystä. Ei ihme, että nykytila häikäilemättöminä poliittisine tyrannioineen ja ideologisine fundamentalismeineen inspiroi uudenlaisiin tulkintoihin myöhäisantiikista.

Viittasin Finleyn mielipiteisiin vertailevasta metodista. Lopetettakoon myös muistuttamalla hänestä. Finleyn mukaan historian vapauttaminen yrityksistä alistaa se oman ajan herruSIDEOLOGIoiden palvelukseen edellyttää kriittistä ja kärjekästäkin historiijoitsijakunnan debattia, mutta myös velvollisuuden tuottaa älykästä ja täsmällistä popularisointia. Tieteellisissä kontribuutioissaan Maijastina Kahlos on harjoittanut aina perusteltua ja ystävällistä kritiikkiä. Tietokirjailijana hän on jälleen kerran lunastanut myös Finleyn toisen vaateen.

Tuomo Lankila

Bysantin tutkimuksen seura ry:n ohjelma syksyllä 2016

Tiistaina 25. lokakuuta klo 16.30

järjestetään vierailu

Sinebrychoffin taidemuseon ikoninäyttelyyn

Pyhä, kaunis ja maallinen

Näyttelyn kuraattori, intendentti **Ira Westergård**

esittelee meille näyttelyä

Sinebrychoffin taidemuseo, Bulevardi 40, 00120 Helsinki.

Museon pääsymaksu 10/12 € tai Museokortilla.

Torstaina 24. marraskuuta klo 18

Professori **Antti Arjava**

esitelmöi aiheesta

Varhaisbysanttilainen Petra papyrusten valossa

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, ls 405

Bysantin tutkimuksen seura Sällskapet för bysantinsk forskning

Tieteiden talo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta v. 2016

Björn Forsén (puheenjohtaja)
Mika Hakkarainen
Anja Hakonen (rahastonhoitaja)
Kai Juntunen
Maarit Kinnunen (sihteeri)
Manna Satama
Ilkka Syväne

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet.

Jäsenmaksu 13 € (opiskelijat 6 €) maksetaan seuran tilille

Nordea FI57 1572 3000 027391.

Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen [bts\(at\)pro.tsv.fi](mailto:bts(at)pro.tsv.fi).

Internet-sivut: www.protsv.fi/bts